

САМОБУТНЯ АРХІТЕКТУРА ТА ПРОБЛЕМА АДЕКВАТНОГО ВИТВОРУ ЇЇ ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Актуальність теми. У ХХ сторіччі західноєвропейська архітектура тяжіла до глобалізації, а на теренах східної Європи запроваджували цілеспрямоване будівництво – це все понівечило звичаєве архітектурне середовище на європейському просторі. Архітектурне середовище стало нечутливе до певних крайових і народних особливостей, архітектурні взірці зробились де в чому однакові й безлиці, це все збіднило архітектурне середовище різних країн. Тепер це безлице середовище пригнічує мешканців. А тому конче треба нині поважати народні особливості кожного краю в проектах нових будівель, а також варто відновлювати та зберігати старі будинки, що мають у собі народні, етнічні риси. Україна протягом ХХ століття дістала спотворене, національно знебарвлене, уніфіковане середовище «планової» архітектури. Спроби ігнорувати народні особливості призвели до того, що українські міста й села втрачають самобутні риси. Архітектурно-будівельна діяльність, що уникала самобутніх українських рис, надовго позбавила українські міста й села привабливості. Вони дістали вигляд безсистемно нашарованих верств, що є структурно непов'язані одне з одним. Потуги «прикрасити» таку збираніцю зовнішнім обладунком тільки додали до цього становища трагікомічності. А щоб урахувати національні особливості, треба мати коректність, повагу й знання. Проте це все знівельовано гонитвою за матеріальним зиском. Заразом говорять про пошуки гармонії, але чомусь цю гармонію шукають у відсторонених абстракціях, хоча прямий шлях до неї лежить на поверхні – у національних архітектурних особливостях, бо вони мають увесь набір естетичних та утилітарних засобів для гармонії, та ще й таких засобів, що їх випрацювали віками для місцевого природного середовища. Кожен

народ віками напрацьовував той набір елементів, що якнайліпше відповідні й до його менталітету, й до місцевих умов. Проблема радше в зацікавленості, у волі та в знаннях. А системних знань не стає, це часто спричиняє брак охоти до витвору самобутнього середовища. Тому ця справа є особливо важлива, бо й натепер вона лишається нагальною для України.

Зв'язок праці з важливими науковими та практичними завданнями. Це дослідження зроблено відповідно до плану науково-дослідницької діяльності Харківського національного університету будівництва та архітектури; розвідка перебуває в колі наукової діяльності кафедри Дизайну архітектурного середовища; ця діяльність пов'язана також із пам'ятками архітектури, що потребують віднови та збереження.

Аналіз останніх публікацій. Народні особливості в архітектурі розглядали, зокрема, Логвин Г., Кияниця М., Геврик Т., Сулименко С.Д., Чепелик О.В., Черкес Б.С., Дружинина Г., Орфинський В.П., Гришина І.Е., Павлов Н.Л., Малахов С.Н., Медведєв П.П., Говард Дж. (Howard J.).

На теми загального вчення про звичаї писали: Войтович В., Сарингулян К.С., Гумильов Л.Н., Іванов К.П., Маркарян Е.С., Чистов К.В., Арутюнов С.А.

Про способи «читати» архітектурний зміст писали Оніянс Дж. (John Onians), Гамон П. (Philippe Hamon).

Мета дослідження: вивчити українські народні звичаї та самобутні особливості щодо їхнього вжитку в сьогочасній архітектурі.

Відповідно до мети поставлено такі завдання:

- простежити українські народні звичаї та самобутні особливості в архітектурі, як такі;

- дослідити етнокультурні та психологічно-соціальні чинники витвору народної архітектури;

- розглянути зміст і форми, що відбивають українські народні звичаї та самобутні особливості в архітектурі;

- висвітлити такі засади: як оберігати, відновлювати та розвивати українські народні звичаї та самобутні особливості в архітектурі.

Об'єктом дослідів є українська архітектура минулщини й сьогодення.

Предметом дослідів є українські етнологічно-національні мистецькі й архітектурні традиції та самобутні особливості.

Результати дослідження

Роздуми над проблемами, щораз більшими труднощами й мовою сучасної теорії архітектури, що чимраз складнішає, неминуче приводять до підозри, що не все добре в самім підмурку сучасної проблеми «самобутньої архітектури». А такою підвалиною, безумовно, є певний формалізм, що склався століттями, і слугує для опису самобутності. Для теорії архітектури він є тією незаперечною основою, що з нею повинні погоджуватися всі її побудови, але сама вона «вища за підозри».

На тлі певних успіхів (їх досягнуто за останні півтора століття в теорії та практиці самобутньої архітектури на основі попередніх досліджень і теоретичного апарату, що надбудовувався паралельно з ними) з розгляду зовсім випало питання про те, наскільки мова традиційної архітектури насправді, в своїх принципових основах, є відповідна до структури середовища, а середовище ж ця мова покликана й береться описувати. Але, передусім, чи правомірно взагалі так ставити питання? Чи не розвивається самобутня архітектура по своїх власних, незалежних законах?

Якщо самобутня архітектура як принцип є «чистим виплодом розуму», то неясно, чому середовище мусить з нею годитися. Якщо ж вона є формою, що абстрагує суто в людській свідомості властиві середовищу (або можливі в ньому за браку захоронних меж) структури й відносини, то виникає питання про «адекватність», «схо-

жість теоретичних будов» самобутньої архітектури до структур дійсності. Основна проблема традиційно-спрямованої архітектури полягає у взаєминах самобутнього архітектурного середовища експериментального, та середовища теоретичного. Цікаво зіставити два крайні погляди з цього питання: дехто вірить, що самобутні особливості є довільними утворами людського розуму: думають, що вони існують поза нами через ту саму потребу, як і об'єкти дійсного середовища, й ми їх зустрічаємо або відкриваємо й вивчаємо так само, як це роблять інші фахівці. Проте самобутня архітектура зовсім (у певному розумінні) незалежна у своїм розвитку, і категорії самобутньої архітектури пов'язані тільки з вимогами бути несуперечливими й відповідати до категорій, що їх уведено раніше за допомогою точних означень [1.]

Можна не втручатися в цю суперечку, залишаючи питання відкритим. Те, що між експериментальними явищами й теоретичними структурами в самобутній архітектурі існує тісний зв'язок, - це, певно, несподівано підтверджено недавніми відкриттями сьогочасної науки. Але зовсім невідомі глибокі причини такого відкриття. У своїй незаперечній формі самобутня архітектура видається купою загальних форм – умоглядних архітектурних структур. І виявляється, що певні аспекти експериментальної дійсності, неначе з чогось визначеного, вкладаються в деякі з цих форм. Це перекликається з тими поглядами, що незбагненна ефективність самобутньої архітектури з погляду теоретичної науки є щось загадкове, непідвладне раціональному поясненню.

Тим часом, розглянувши пильніше, неадекватність на перший погляд такої досконалої теоретичної мови, за всієї незбагненної дієвості цієї мови, постає досить виразно. Тому, вперед намагатися будувати нову теорію самобутньої архітектури, про що вже здавна точаться безперервні розмови (й суперечки), можливо, треба навести лад у теоретичнім фундаменті такої «автентичної» архітектури, а далі справа піде сама собою (а суперечки також самі собою затихнуть) [2.]

Але йдеться не тільки про теорію самотності в архітектурі, стару чи нову. Йдеться про те, щоб усунути певні невідповідності в самій теорії «традиційної» архітектури, – а вони, попри свою неймовірну ефективність, виявляються побудованими на певних помилкових передумовах. Як показано в цій розвідці, переформулювати деякі фундаментальні початкові засади теорії самотності зі зверненням до дійсності лицем – це значить призвести до логічно бездоганної схеми, – а вона ж одразу ставить усе на свої місця, пояснює багато загадок (у тому й згадану вище) й одкриває нові перспективи розвитку не тільки перед теорією самотності в архітектурі, але й перед чистою традиційною архітектурою.

Тут не можна не відзначити: з різних приводів неодноразово висловлювали сумніви в тому, як традиційна самотня архітектура, попри всю свою незабгненну дієвість у минулім, адекватно описує теперішню дійсність. Неясно, як об'єкт дослідження в теорії самотності архітектури адекватно відповідає до реальності. А, зачіпаючи певні труднощі теоретичного й кількісного формалізму в «самотній» архітектурі, можна висловитись іще пряміше. Ці наслідки викликають таку підозру: низка одержаних фактів у рамках певної етнологічно-архітектурної теорії, навіть несуперечливих фактів, просто не має жодного стосунку до речової дійсності; вона є наслідок далеко зайшлого переносу висновків з одного на інше [3.]

Так виникає, як спочатку поглянути, безнадійна задача «узгоджувати (актуалізувати) самотню архітектуру». Мета цієї розвідки – спроба розв'язати задачу – як узгоджувати національну традицію в архітектурі. Природно, що для цього треба відмовитись од усталених догм, і поглянути на давно відомі речі свіжим і неупередженим поглядом. Пропонована теорія веде до перегляду певних усталених і, здавалося, досі непорушних уявлень у теорії та практиці самотньої архітектури. Вона, очевидно, не може не спиратися на певні загально-методологічні, філософські міркування. Тим паче, що межа між філософією

та наукою – по об'єктах їхніх дослідів – зникає, коли йдеться про загальні питання. Варто означити ці питання в якомога коротшій, але zarazом, досить виразній формі. Не ставити собі задачу точно визначити вжиті розуміння (категорії), а покладатись на спільність основних неусвідомлених уявлень про архітектурну «етнічну самотність». Це такі категорії, що описують «будову» традиційної етнографічної архітектури та способи її опису [4.]

Отже, можна зазначити певні «гіпотези», що лежать в основі традиційної архітектурної самотності. Архітектурне середовище в самотній архітектурі – на досить високім рівні абстракції – мислиться як певна система; вона існує ззовні й усередині водночас. Система самотнього середовища діє незалежно од свідомості «проектувальника», що відображає її. Самотнє архітектурне середовище традиційного архітектурного об'єкту саме творить тільки одну з підсистем ширшого природного середовища довкілля (специфічну архітектурну підсистему, що здатна, як частина, відображати цілість). Заразом, систему довкілля передбачено як таку, що наділяє окреме самотнє архітектурне середовище певною структурою. Конкретна структура самотнього середовища повинна, zarazом, мати головні властивості ширшої системи просторового довкілля.

Можна говорити про стани системи самотнього архітектурного середовища, як про різні можливі реалізації структури ширшого, природного середовища. Стосовно до структурних характеристик системи самотнього середовища, її форми постають, певно розуміючи, як «екстенсивні», або «фазові» характеристики середовища та його елементів [5.]

У всіх можливих станах традиційного архітектурного середовища та зв'язках між ними зберігається властивість консервативності такого середовища відповідно до сталості ширшого, природного обширу, що зберігає основні структуро-творчі відносини; а вони забезпечують такі речі: природне середовище залишається саме собою, а не перетворюється на щось інше, що організоване принципово інакше (як

роблене архітектурне середовище). Традиційне ж середовище символізує перехід між природним та цілком штучним (робленим) середовищем. І в цьому – одна з важливих його особливостей.

Це припускає наявність певних обмежень; їх накладає сама структура архітектурного середовища на можливі його, середовища, стани. Ці межі повинні мати загальний, теоретико-гуртовий характер, і вони мають бути пов'язані з абстрактними умовами формальних, композиційних ознак самотнього середовища. У ширшому, природному середовищі можливо не все, а існують певні правила «внутрішнього ладу». З іншого боку, ці правила призводять до того, що в середовищі (та його підсистемах) існують певні варіації; вони й дозволяють середовищу зберігатися як такому, за всіх можливих, цього середовища, внутрішніх системних перетворень – такий принцип переноситься на локальне самотнє архітектурне середовище і є характерною ознакою самотності (наприклад, українське бароко, як варіація бароко європейського, підкорилось традиційній системі народної архітектури й дозволило розвиватись українській архітектурній самотності далі).

Консервативність природного середовища означає консервативність його будови, а не станів. Ті самі ознаки перенесено в самотнє архітектурне середовище. У границях згаданих меж первинні частини (елементи) самотнього архітектурного середовища, усі різновиди цих елементів, а отже, і різні його підсистеми, та все самотнє середовище загалом, здатні прибирати надзвичайно багатого «різновбарв'я» станів. У тому й живучість традиційного архітектурного середовища.

Інакше кажучи, у природному життєвому середовищі щось може відбуватися й відбувається (життєве середовище як «гнучка, динамічна система» зі «ступенями свободи», «не-заморожений простір»), у ньому можливі та здійснюються різні перетвори, що зберігають, проте, непорушним середовище як цілість (особливість традиційної архітектури – не «ла-

мати» середовище докорінно). Ці всі перетвори зводяться до зміни станів елементів архітектурного середовища (під впливом інших первинних частин системи або «спонтанних» впливів, що їхня природа, загалом, неясна), і цим вичерпується набір наявних у системі самотнього середовища можливостей. Заразом діє принцип: усе, що можливе (тобто вкупі з накладеними межами), десь і колись відбувається. На цьому стоїть традиція – як збереженість сталих властивостей у часі – серед цього й традиційність у самотній архітектурі [6.]

Закони природи зумовлено структурними межами системи; вони мають, по суті, не приписний, а радше заборонний характер; цим і пояснюють спостережувану в різних підсистемах природного життєвого середовища розмаїтість форм. Певний заборонний (щодо незмінності) характер має й традиційне середовище, щоб надалі лишатися традиційним.

Самотнє архітектурне середовище може налічувати натепер (укупі з умовно самотніми впливами) безліч частин (первинних складників традиційного простору). Якщо створити таблицю таких елементів – одержимо незліченну кількість складників. Число різновидів самотніх елементів у традиційній архітектурі може налічувати численні підвиди, і навіть число природних умов середовища в межах архітектурного та природного простору є дуже розмаїте (не рахуючи незлічених ознак середовища взагалі). Це все різні реалізації можливих станів самотнього архітектурного середовища; вони є сумісні з накладеними межами на таке середовище від ширшого життєвого простору.

Середовищу, як системі, властиві ознаки замкнутості й повноти: усі можливі та здійснювані в ньому стани й перетвори підкоряються структурним межах системи й не виводять елементи середовища за її «кордони»; інакше кажучи, «природне середовище» не має в собі місця для «надприродних (штучних) явищ».

Пізнавальна засада самотнього середовища полягає в тому, що у традиційним архітектурним середовищі, як системі,

«все пов'язано з усім», усяка задача опису станів архітектурного середовища і їхніх видозмін, тобто переходу його елементів з одних допустимих станів в інші по суті та принципово є задачею багатьох (загалом, нескінченно великого числа) «тіл» - задачею загальної взаємодії. Проте, якщо уявити, що ми вичленували (й «зафіксували» у свідомості) якогось «елемента» (або підсистему) середовища й зосередженні на ньому «уваги», тобто в «розгляді» якогось «елемента», ми можемо звести задачу до «проблеми двох тіл», проводячи поділ середовища на «цей елемент» (частину середовища, що виділилася) й решту» всього середовища. Тоді будь-які «перетвори» цього елемента (тобто зміна його стану) можна описати вже не як наслідок загальної взаємодії в самотній архітектурі, як системі, а як наслідок дії решти середовища на цей ось елемент (що zarazом відбувається з «рештою середовища»). За умов задачі розгляду (і враховуючи «рівні частин», що входять у розгляд ознак самотнього середовища) часто можна нехтувати дію всіх елементів, окрім одного, і тоді «решта (в рамках цього ось «розгляду») середовища» скорочується до одного елемента, й ми говоримо про дію одного елемента традиційного середовища на інший [7.]

Особливу проблему складає питання про можливість і причини раптових, тобто не зумовлених дією «решти середовища», змін елементів самотнього архітектурного середовища. По суті, це вічна проблема: чи є тут зв'язок, чи його немає. Тут варто тільки вказати, що на сучасному рівні знань можна формально описувати такі зміни, послуговуючись вірогідністю, спираючись на засаду рівноваги й на достатню підставу для змін у самотньому середовищі. Симетричність можливостей стосовно до змін певного традиційного архітектурного середовища повинна призводити до рівної вірогідності їхнього здійснення, інакше виникає небезпека руйнації самотніх особливостей середовища. А те, скільки може виникнути нерівномірних змін - має бути якимось пов'язано з рівнем можливостей. Бо інакше архітектурне

середовище втратить свої основні самотні ознаки. Первинною може бути є не ймовірність змін середовища, а їхня рівномірна можливість, певна гармонія, а мірою відхилення від гармонії слугує ймовірність цих змін у самотнім архітектурним середовищі.

Іншим каменем спотикання є проблема того, звідки походять ті зміни в традиційному архітектурному середовищі, що стають незворотними. Тут можна вказати тільки на правдоподібність припущення, що така незворотність є суттєвим усеосяжним явищем. На якомусь первинному основному обмеженому рівні всі перетворення в традиційним архітектурним середовищі мають бути зворотні (щоб не втратити ознак самотності), і такі, що забезпечують їхні найголовніші призначення. А незворотність є ознакою комплексних процесів у розвитку архітектурного середовища, що zarazом є й локальні: саме така сукупність змін може чинити незворотній вплив на самотність архітектурного середовища. Проте, на найвищому, загальному рівні знову може діяти зворотність змін середовища, що забезпечує незмінність не схильних до перетворень (і «еволюції») найзагальніших засад будови самотності в архітектурі. Це дає змогу зберегтися найголовнішим традиційним ознакам самотньої архітектурі надалі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лобанов Е. Дизайн среды и архетипы пространственной организации/ -СПб: Архитектон: известия вузов. - № 39. – 2012.
2. Смолова Л. В. Психология взаимодействия с окружающей средой (экологическая психология) – СПб: СПбГИПСР, 2010.
3. Воробьева Д.Н. Традиции пещерной архитектуры Индии // Декоративное искусство и предметно-пространственная среда. Вестник МГХПА. 2/2015. - С. 389-401.
4. Iara A. Dundas. Beyond National Traditions: European Renaissance Architecture, 1500-1700. - New York: RSA, 2015.
5. Hein, Carola. Review Essay: National Traditions and Foreign Influences in the Architecture and Urban Form of China and Japan. / Journal of Urban History 32 (2006): 491-497.

6. Cram R. A., Impressions of Japanese Architecture / R. A. Cram, foreword by M. Locher, Tokyo: Tuttle Publishing, 2010. – 159 с.

7. Dora P. Crouch. Traditions in Architecture Africa, America, Asia, and Oceania/ Oxford University Press, USA, 2013.

УДК 72.01:7.017.4 (477.83)

Божинський Н.І.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ТА ЗМІНИ В ЇХНЬОМУ ПЛАНУВАННІ ВІД ВПЛИВОМ «ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ» НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ САДИБ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

Актуальність теми.

Згідно з указом [5], - «Основними завданнями Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України є: 1) формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах: (...), збереження традиційного характеру середовища населених пунктів». Протягом ХХ ст. в Україні знищено цілий комплекс самовідного народного будівництва. Ті залишки традиції, що ще животіють, перебувають у кризі.

Поодинокі рештки та взірці народного будівництва швидко зникають.

Традиційні технології будівництва помирають разом зі старими майстрами, вони не переходять новим поколінням. Дослідити цей процес і спинити його – важливе завдання для науковців-архітекторів. До того ж, останнім часом розширюється зацікавленість в екологічних будівельних технологіях. А саме народне житло визначається, крім інших властивостей, ще й екологічністю. Тож нагальність значених проблем очевидна.

Зв'язок роботи з важливими науковими та практичними завданнями.

Подану розвідку зроблено відповідно до плану науково-дослідницької роботи Харківського національного університету будівництва та архітектури. Вона перебуває в колі наукових досліджень кафедри Урбаністики, що приділені завданню реабілітувати та зберегти пам'ятки архітектури.

Аналіз останніх публікацій. Серед досліджень народного житла певне число

науковців розглядали його національні традиції, збереженість. Це, зокрема, Войтович В., Шевченко Є., Пономарев А., тощо. Автор Ю.І. Химич робив малюнки інтер'єрів хат. Величезну наукову працю провели доктори архітектури В.П. Самойлович, Ю.Ф. Хохол, кандидат історичних наук Т.В. Космина.

Мета дослідження: дослідити проблеми й перспективи традиційного українського народного житла, розробити спосіб розрахунку об'ємно-просторового розв'язку традиційного народного житла.

Відповідно до мети поставлено такі завдання:

- дослідити умови, за яких зберігається традиційне житло
- окреслити стан українського традиційного житла в наш час;
- розробити спосіб розрахунку об'ємно-просторового розв'язку традиційного народного житла.

Об'єкт дослідження - традиційне українське житло.

Предмет дослідження - проблеми й перспективи традиційного українського житла, традиційні пропорції народного житла.

Результати дослідження:

Останнім часом (починаючи з 2000-х років) багатьма селами України поширилось явище так званого «зеленого туризму», або - як ще його звуть - «сільського туризму» («Rural tourism»). Це відпочинковий різновид мандрівок (туризму); у британському словнику з подорожей, туризму та гостинності С. Медлика (1993) означено таке: сільський туризм (rural